

At any rate, to make subject component of forensic science' indifference and nihilism impossible; to prepare appropriate educational materials for teaching forensic science; the authors of research should avoid artificial innovations in their studies, which will awake years of debate and degrade the doctrine of science. Within the framework of the implementation of the dispersed approach to the unification of cognitive capabilities, and therefore to the objectively substantive interests of forensic science – methodologically adequately adjust its definition. To expand the scope of use of forensic science knowledge in a system of science or, leastways, in a system of academic discipline of forensic science – forecast and develop a separate section like “Forensic science out of criminal jurisdictions”.

Key words: forensic science, legal education, professional activity, challenges of forensic linguistics, methods of forensic science formation.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.02>
УДК 343.148

Оксана Петрівна Кучинська
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя юридичного факультету

ORCID ID 0000–0003–3464–4798
E-mail: Kafedra_pravosuddya@i.ua

Оксана Петрівна Пилипчук
аспірант 1 року навчання
кафедри правосуддя юридичного факультету

ORCID ID 0000–0003–4577–0546
E-mail: o.pylypchuk0496@gmail.com

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У статті розглядаються проблемні питання дослідження висновку експерта під час судового розгляду та запропоновані варіанти їх законодавчого врегулювання. Чинний Кримінальний процесуальний Кодекс України не врегулює питання процедури дослідження висновку експерта, зокрема: не зазначає суб'єкта, який під час судового розгляду оголошує його; не врегулює питання обсягу, який необхідно оголошувати; відсутні засоби та методи дослідження висновку експерта.

Ключові слова: висновок експерта; процедура дослідження; суд; експерт; доказ; експертне дослідження.

Використання спеціальних знань при розслідуванні і судовому розгляді кримінальних проваджень є дієвим засобом забезпечення виконання завдань, визначених ст. 2 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК). Судова експертиза є найбільш поширеною формою використання цих знань.

Проблемні питання забезпечення з допомогою судових експертиз повного і неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень, діяльності експертних установ та експертів та їх взаємодії з органами досудового розслідування та суду, особливостей і недоліків законодавчого врегулювання і застосування на практиці порядку призначення і проведення експертиз, дослідження і оцінки висновків експертів завжди були предметом дослідження багатьох вчених-процесуалістів. Можна відзначити таких вчених, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, М. Я. Сегай, Г. М. Нагорний, Ю. М. Мирошніченко, А. І. Лозовий, Н. В. Нестор, В. Т. Нор, М. В. Салтєвський, Д. Б. Сергєєва, В. М. Тертишник, М. Г. Щєрбаковський та багато інших.

Законодавцем вживалися певні заходи до реформування інституту судової експертизи, однак здебільшого вони відзначалися непослідовністю і суперечливістю, не вирішували існуючих проблем, а навпаки породжували нові. КПК 2012 року в частині експертиз постійно обговорювався в науковому середовищі. Низка публікацій критичного спрямування з'явилася після прийняття Закону України від 3 жовтня 2017 року №2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів», яким були внесені істотні зміни до ст.ст. 242, 243, 244 КПК України. Відповідно до цих змін, введених в дію з 15 березня 2018 року, сторони кримінального провадження були усунуті від самостійного вирішення питання про призначення під час досудового розслідування експертизи і залучення експерта; таке право було надано виключно слідчому судді, до якого з відповідним клопотанням і повинні звертатися сторони кримінального провадження. Відзначалося, що такі зміни не сприяють утвердженню принципу змагальності під час досудового провадження, не узгоджуються з окремими положеннями ст. 2 КПК України, зокрема, їх реалізація на практиці може призвести до втрати доказів і безпідставного затягування розслідування та інших негативних наслідків [1, с. 72-73, с. 155-159]. Є. І. Макарєнко і В. М. Здор ці новації взагалі охарактеризували, як справжнє «розчарування для українського суспільства» [2, с. 218].

Проте, деяким проблемам законодавчого врегулювання використання експертних знань у кримінальному судочинстві, не дивлячись на їх актуальність, приділялося критично мало уваги, вони залишаються недостатньо вивченими і вирішеними. До таких проблем можна віднести проблему законодавчого врегулювання процесуального (процедурного) дослідження висновку експерта під час судового розгляду кримінального провадження, розуміння суті, засобів і методів процедури дослідження висновку та його перевірки.

Відповідно до ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами

висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Висновок експерта ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Загальновізнано і закріплено у ч. 2 ст. 94 КПК, що висновок експерта є лише одним з передбачених законом процесуальних джерел доказів і він не має жодних переваг перед іншими.

За своєю правовою природою відомості, одержані експертом, є специфічним і унікальним доказом. На цьому, наприклад, у своєму дослідженні наголошує В. В. Вапнярчук: «...експертна діяльність виходить за рамки кримінального провадження, має самостійний характер і регулюється спеціальними нормативними актами. Вирішення питання про способи проведення експертизи входить до спеціальної компетенції експерта. Сторони чи суд не вправі вмішуватись у проведені експертом дослідження» [3, с. 308]. «Специфіка висновку експерта – зазначає він, – в системі інших форм існування доказової інформації полягає в тому, що за допомогою спеціальних знань експерта і проведених ним досліджень стає можливим виявлення прихованої, недоступної безпосередньому сприйняттю інформації, встановлення суттєвих для кримінального провадження обставин».

Унікальність висновку експерта проявляється в тому, що певні обставини і певні факти можна встановити лише шляхом експертного дослідження (наприклад, неможливо в інший спосіб ідентифікувати сліди, визначити походження біологічних об'єктів тощо).

Така особлива природа висновку експерта вимагає і особливих гарантій його достовірності. Зокрема, не тільки змістовна частина висновку має відповідати існуючим правовим нормам і методикам, але й щоб саме експертне дослідження було проведено з процесуальної точки зору бездоганно, починаючи з залучення експерта, призначення і проведення експертизи. Очевидно, що досліджуючи висновок експерта, суд з необхідною повнотою і діючи неупереджено, має з'ясувати всі зазначені питання.

Однак, чинне кримінальне процесуальне законодавство процедури дослідження висновку експерта практично не приділило уваги. У главі 28 КПК України, яка регламентує порядок і процедури судового розгляду, не міститься будь-яких вказівок на те, коли саме і в який спосіб сторона обвинувачення і сторона захисту подають суду для дослідження наявні у них висновки експертів. Положення ч. 1 ст. 358 КПК України цих проблем не вирішують. У ній встановлено, що протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Хто саме оголошує висновок експерта і в якому обов'язі він це робить, із цієї норми неясно.

У 2009 році стосовно подібної проблеми у КПК України 1960 р. Мірошниченко Є.М. рекомендував: «Дослідження експертного висновку судом полягає в його оголошенні, сприйнятті та аналізі тексту з метою усвідомлення суті, змісту цього процесуального документу. Закон не регламентує порядок оголошення висновку експерта. Уявляється, що тут треба користуватись таким правилом: якщо суд розглядає справу без участі експерта, то його висновок оголошує суд; якщо експерт присутній у залі судового засідання, то саме він має оголосити, обґрунтувати, пояснити, проілюструвати свій висновок. Експерт може оголосити повний текст висновку, але думається, що в цьому нема потреби, слід лише викласти поставлені перед ним питання і відповіді на них, а потім навести доводи на обґрунтування відповідних висновків» [4, с. 445-450].

Вважаємо, що саме сторона, яка надає висновок експерта має його оголосити і з дозволу суду надати для ознайомлення учасникам судового провадження.

Безумовно дослідження висновку експерта не може бути вичерпано його оголошенням і пред'явленням для ознайомлення. В процесі цієї процесуальної дії суд має з'ясувати низку питань, які виходять за межі відповідей експерта по суті поставлених йому питань, але мають істотне значення для використання відомостей, одержаних в результаті експертизи в якості доказу. Зокрема, необхідно з'ясувати:

– чи було дотримано стороною обвинувачення, стороною захисту, слідчим суддею тих правил і процедур, які регламентують залучення експерта, призначення і проведення експертизи;

– чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;

– чи був він компетентним і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;

– чи достатні і належні були надані експертіві об'єкти дослідження.

Відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК України висновок експерта надається у письмовій формі. Згідно зі ст. 102 КПК України у висновку експерта зазначається: 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були поставлені експертіві; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання. У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ч. 2 ст. 102 КПК України). Висновок підписується експертом (ч. 3 ст. 102 КПК України). Досліджуючи висновок, суд має з'ясувати чи дотримався експерт зазначених вимог закону.

З'ясування перерахованих питань має важливе значення, оскільки невиконання чи неналежне виконання закону сторонами кримінального

провадження чи експертом може мати наслідком визнання відомостей, одержаних при проведенні експертизи, недопустимим доказом на підставі ст. 87 КПК України.

Особлива увага має приділятися дослідженню питання про те, чи з дотриманням вимог процесуального закону були зібрані й надані експерту об'єкти дослідження (фактичні дані, які містяться в показаннях, речових доказах, документах, зразках для експертизи тощо). Адже в разі визнання таких об'єктів недопустимими доказами, недопустимим відповідно до ч. 5 ст. 101 КПК України стає і висновок експерта.

У цьому зв'язку варто наголосити на ще одній проблемі, яка могла б бути вирішена шляхом внесення змін до КПК України. Установивши правило, згідно з яким питання допустимості доказів вирішує суд під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України), законодавець передбачив важливий із нього виняток: «У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате» (ч. 2 ст. 89 КПК України).

У зв'язку з цим, бажано щоб, встановивши при дослідженні висновку експерта, що при призначенні і проведенні експертизи були допущені такі порушення закону, які потенційно можуть призвести до визнання відомостей, одержаних при проведенні експертизи, недопустимими доказами на підставі ст. 87 КПК, суд одночасно має з'ясовувати і питання про те, чи не були ці порушення «очевидно недопустимими» і відповідно визнавати висновок експерта недопустимим. Це дозволить суду не тільки не втрачати час на дослідження завідомо недопустимих висновків, але сприятиме, щоб інформація, одержана при дослідженні таких висновків, не впливала на підсвідомому рівні на оцінку допустимих доказів при ухваленні вироку чи іншого судового рішення. Крім того, це дасть можливість на підставі ст. 352 КПК України ще під час судового розгляду провести додаткову чи повторну експертизу для з'ясування тих же питань, які досліджувалися при проведенні попередньої експертизи.

Дослідження висновку експерта в суді до певної міри спрощується, якщо цей висновок представляє експерт. Така можливість передбачена ст. 356 КПК («Допит експерта в суді»). Згідно з цією статтею за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Перед допитом експерта головуєчий встановлює його особу, приводить до присяги і попереджає його про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Враховуючи, що висновок експерта це достатньо складний та важливий документ, який може вплинути на хід кримінального провадження, процедура його дослідження має бути чітко виписана законодавцем. Вважаємо, що до КПК України необхідно внести наступні зміни:

– експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, – сторона захисту.

Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також суддями;

– експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку;

– суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження;

– кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

– експерт під час відповідей має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження.

Перелік посилань

1. *Галаган О. І., Письменний Д. П.* Повноваження сторони захисту по призначенню судових експертиз у кримінальному провадженні. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Маріуполь, 27 лютого 2018 р.)* 2018. С. 72-73.; *Крушинський С. А., Каліновська М. О.* Порядок залучення експерта в контексті реалізації засади змагальності в кримінальному провадженні. *Держава і регіони. Серія: Право*, 2018. №1 (59). С. 155-159.

2. *Макаренко Є. І., Здор В. М.* Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. №3/2019. С. 218.

3. *Вапнярчук В. В.* Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017, С. 308.

4. *Мирошниченко Ю. М.* Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку

References

1. *Halahan, O. I., Pysmennyi D. P.* (2018) Powers of the protection party to appointment of forensic examinations in criminal proceedings. Theory and practice of forensic examination and criminalistics: Proceedings of the Ukrainian scientific-practical conference (Kyiv-Mariupol, 27 February 2018). P. 72-73. (In Ukrainian).; *Krushynskiy, S. A., Kalinovska, M. O.* (2018) Procedure of involvement of the expert in the context of realization of adversarial principles in criminal proceedings. *State and regions*. Series: Pravo. No1 (59). P. 155-159. (In Ukrainian).

2. *Makarenko, Ye. I., Zdor, V. M.* (2019). Problems of appointment of forensic examinations in criminal proceedings. *Law and society*. No 3. P. 218. (In Ukrainian).

3. *Vapniarchuk, M. V.* (2017). Theory and practice of criminal procedural proof: monograph. Kharkiv: Yurait. P. 308. (In Ukrainian)

4. *Myroshnychenko, Yu. M.* (2009). Research, verification and estimation by

експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445–450.
http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/716/Doslidzhennia%20perevirka%20ta%20otsinka%20_Myrosnynchenko%20_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y

court of the expert's conclusion. *The Right Forum*. No 3. P. 445–450. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/716/Doslidzhennia%20perevirka%20ta%20otsinka%20_Myrosnynchenko%20_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y (In Ukrainian).

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ В СУДЕ ПЕРВОЙ ИНСТАНЦИИ

**О. П. Кучинская
О. П. Пилипчук**

В статье рассматриваются проблемные вопросы исследования заключения эксперта во время судебного разбирательства. Действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины не регулирует вопрос процедуры исследования заключения эксперта, в частности: в нем не указан субъект, который объявляет заключение в ходе судебного разбирательства; не регулирует вопрос объема, который должен быть оглашен; отсутствующими средствами и методы изучения экспертного мнения.

Ключевые слова: заключение эксперта; процедура исследования; суд; доказательство; эксперт; экспертное исследование.

RESEARCH OF THE EXPERT'S CONCLUSION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE COURT OF FIRST INSTANCE

**O. Kuchynska
O. Pylypchuk**

The article deals with the problematic issues of research of the expert conclusion during the trial and proposed variants of their legislative settlement. The current Criminal Procedural Code of Ukraine does not regulate the issue of the procedure for investigating the expert's opinion, in particular: it does not indicate the subject, which announces it during the court proceedings; it does not regulate the issue of volume, which must be declared; there are no means and methods to study expert conclusion.

Key words: expert conclusion; research procedure; court; expert; evidence; expert research.